

Novruzaqədərki adət və mərasimlər: yaşadılanlar, unudulanlar...

Xalqımızın çoxəsrlik tarixi qürur duyduğumuz milli-mənəvi dəyərlərlə, adət-ənənələrlə zəngindir. Onların hər birini xalq zaman-zaman yaradıb, qoruyub, nəsildən-nəslə ötürərək günümüzədək gəlib çıxmasına şərait yaradıb. Zəngin adətləri, mərasimləri olan Novruz bayramı da illərin sınağından keçib, 70 il sovet dövründə yasaq edilib, lakin xalqın evində, həyatında və qəlbində yaşatmaqla qoruduğu adət-ənənələrdən biridir.

70 il sovet imperiyasının müstəmləkəsinə olan bir xalq öz tarixini, milli adətlərini, mentalitetini çətinliklərlə üzleşə-üzleşə saxlaya bilməmişdirsə, bu onun göstəricisidir ki, həmişə soy-kökünə sadıq olan azərbaycanlılar onu qorumağı bacarmışlar. Hələ imperiyanın 15 müttəfiqindən biri olan Azərbaycanı xüsusi mənəndə saxladığı, 70 ilin hər saatında, anında xalqımıza milli bayramlarını, adət-ənənələrini yasaq etdirməyə çalışdıqları, bunlardan bəhs edənlərin repressiyası kimi geniş mövzulara toxunsaq, deməyə haqqımız daha çox olar ki, Azərbaycan xalqı öz tarixi keçmişini, sözün əsl mənasında, qəhrəmancasına qorumuşdur. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Azərbaycanda ikinci dəfə siyasi hakimiyyətə qayıdışından sonra milli dəyərlərimizə verilən qiymət onu millətimiz üçün daha əziz etmiş, illərlə gizli şəraitdə qoruyub saxladığımız bayramların ölkə səviyyəsində, elliklə qeyd olunmasına zəmin yaratmışdır. Ulu Öndərimiz deyirdi: "Elə vaxtlar, zamanlar olubdur ki, bu bayramı xalqımızın əlindən almaq istəyiblər, bu bayramı keçirməyə mane olmaq istəyiblər. XX əsrdə biz bu dövrü yaşamışıq. Ancaq Novruz bayramının o qədər dərin kökləri var, Azərbaycan xalqının, millətimizin qəlbində o qədər yerləşib ki, heç bir qüvvə, heç bir hakimiyyət, heç bir siyasi sistem bu bayramı Azərbaycan xalqının əlindən ala bilməyibdir".

Dörd çərşənbə: dünən və bu gün

Vaxt var idi ki, elə ki, kiçik çillə çıxdı, öz yerini boz aya verdimi, Novruzaqədərki çərşənbələrlə yanaşı onların hər birinə məxsus adət-ənənələr də başlayardı. Adına "Yalançı çərşənbə", "Əzəl çərşənbə" də deyilən Su çərşənbəsi dörd çərşənbənin birincisidir. Onu gəlişi ilə buzlar ərilyir, çayların donu açılır, torpaq ağaclarla birlikdə oyanır, hər yer yavaş-yavaş canlanmağa başlayır.

Elə ilk tonqal da bu çərşənbədə çatılırdı. Sanki öz istiliyi ilə təbiətin oyanmasına kömək edərdi. Su çərşənbəsində səhər tezdən hər kəs evinə yaxın çay, bulağa gedər, suyun üzərindən atlanıb ağırılığın suya tökər, əl-üzlərini yuyar, evə qayıdarkən çərşənbə suyu gətirər, həyat-bacaya, əkin yerlərinə, toyuq hininə, mal-heyvan saxlanan yerə səpələyər ki, il ruzili gəlsin. Həmin sudan dibçək güllərinin də dibinə tökər, evin bəzi yerlərində şüşə qablarda çərşənbə suyu qoyulardı.

Evlərdə şirniyyatlar, yeməklər hazırlanar, axşam bayram süfrəsi açılar, ailə üzvləri süfrə başında toplaşar, şadyanılıqla yeyər-çər, deyib-gülərdi.

Xalq arasında adına "Xəbərci çərşənbə", "Üskü çərşənbə" də deyilən Od çərşənbəsinin daxil olması ilə günəş yavaş-yavaş torpağı qızdırır, isindirir, onu yaratmaq üçün hazırlayır. Od çərşənbəsində də tonqallar qalayardılar. Hər kəs tonqal başına gələr, tonqalın istisində qışın soyuğunu unudar, deyir-gülər,

şənlənərdi. Od çərşənbəsində evlərdə şirniyyatlar, yeməklər hazırlanar, bayram süfrəsi açılırdı. Hər ailə üzvünün adına bir şam yandırılırdı. Bayram xonçaları düzəldilirdi. Qadınlar "Səməni, saxla məni, ildə göyərdərəm səni" deyib buğda isladar, səməni qoyardı ki, torpaq çərşənbəsinə və Novruz bayramına qədər cücərib boy atsın, evləri, süfrələri bəzəsin.

Üçüncü çərşənbə adı Azərbaycanın bir sıra bölgələrində günümüzdə də "Ölü çərşənbə"si (Qara çərşənbə, Gül çərşənbə) kimi səslənən Yel çərşənbəsidir. Həmin gün insanlar yaxınlarının məzarlarını ziyarət edər, qəbirləri qışın palçığından, toz-torpağından təmizləyər, ölənlərin ruhuna dualar oxuyarlar. "Ölü çərşənbə"sində yaşlı ailələr də ziyarət olunur, onların yasdan çıxması və qarşından gələn bayramı hamı ilə birgə qeyd etmələri təmin olunur.

Yel çərşənbəsinin özü ilə birlikdə gətirdiyi yel artıq azacıq oyanmış torpağı, təzəcə çıxmış yazı həsrət gülləri tərpedir, tumurcuqlanan ağacları yellədir, sanki onlara həyat verməyə can atır.

Yel çərşənbəsində də həyətlərdə tonqal yandırılır. Bayram süfrəsi açılır.

Dördüncüsü çərşənbə Torpaqdır. Suyun təbiətə can verməsi, odun isitməsi, yelin onu yenidən hərətə gətirməsi ilə ana təbiət oyanır, yeni mövsümə-Bahara qədəm qoymağa hazır olduğunu Torpaq çərşənbəsində sanki bəyan edir. Ona görə də ilk yaz əkinini xışlakotarla məhz torpaq çərşənbəsi günündə başlayırdılar.

Adına İləxir çərşənbə də deyilən Torpaq çərşənbəsi digər çərşənbələrdən fərqli olaraq daha təntənəli keçirilər, özünəməxsus ayin və mərasimləri ilə digər çərşənbələri geridə qoyardı. Bir çox regionlarda İləxir çərşənbənin təntənəsi Novruzu belə üstləyərdi.

Bu çərşənbə mərasimləri sübh tezdən bulağa, çaya getməklə başlayır. İnsanlar bulaq başına, çay kənarına gələr, oradan su götürər, suyun üstündən atlanar, dərini, arzusunu suya danışar və sudan dilək diləyər. Axır çərşənbənin gecə mərasimləri də dəbdəbəli keçirilir. Tonqallar çatılır, od üstündən tullanılır, uşaqlar qohum-qonşuya üz tutur, evlərə torba atılır, qız-gəlinlər qulaq falına çıxırlar.

Axır çərşənbədə evlərdə gözəl süfrələr açılır, şam yandırılır, xonça düzəldilir. El-obada camaatın gur yığıldığı və yaşadığı yerlərdə yumurta döyüşdürülür, digər xalq oyunları keçirilir. İnsanlar məişətdə və təsərrüfatlarda köklü yeniliklər edirlər.

Qız-gəlinlər bu çərşənbənin gəlişi münasibətilə bir neçə gün əvvəl ev-eşikdə təmizlik işlərinə başlayar. Ev-eşik silinib-təmizlənər, yorğan-döşək gün altına atılır, ev-eşikdə nə varsa suya çəkilər, qapı-baca açıq qoyular, evin havası dəyişilər. Kişilər də həyat-bacada əsaslı işə başlayarlar. Bağ-bağata əl gəzdirilər, həyat-baca səliqə-sahmana salınar. Bağ-bağatda ağacların qol-budağı buda-nar, artıq nə varsa yandırılır, ağacların dibi bellənər, əkin-biçin yerlərində torpaq daşlardan təmizlənər, yararlı yerlər ekilər.

Novruz və Novruz adətləri

Çərşənbələr Novruz bayramını gətirir. Novruz isə ölkəmizdə daha təntənəli qeyd olunur. Dörd çərşənbənin hər birinin adətləri və mərasimləri də daxil olmaqla, böyük bir bayramla Novruz-yeni gün qeyd olunur. Baharın gəlişi təntənəli şəkildə qarşılanır. Novruz başdan-başa ruh yüksəkliyi, əmək coşğunluğu, torpağa, insana mehəbbət bayramıdır. Bu bayramda hamı özünə təzə paltar alar, təzə paltar tikiyə, qız-gəlin təzə çəkmə, qırmızı don geyədi.

Gəlin, Novruz adətlərinə nəzər salaq,

görək ki, bu xalq zaman-zaman bir bayram üçün nə qədər ayin, mərasim həyata keçirib, adət-ənənəni yaşadıb:

-Axır çərşənbədə uşağa beşik düzəldərlər.

-Axır çərşənbədə gün çıxmamış su üstündən atlanarlar.

-Axır çərşənbədə tonqal yandırarlar.

-Axır çərşənbədə qorxanların başından su töküüb qorxuluğu alarlar.

-Axır çərşənbədə kəlin buynuzuna qırmızı bağlarlar.

-Axır çərşənbədə sağmal malın buynuzuna qırmızı bağlarlar.

-Axır çərşənbədə toy üçün ayrılmış qoyunların boynuna qırmızı bağlarlar.

-Axır çərşənbədə evdən pul verməzlər.

-Axır çərşənbədə qonşuya ələk verməzlər.

-Axır çərşənbə günü borc un verməzlər.

-Axır çərşənbə günü şam yandırarlar.

-Axır çərşənbə günü şamı yarımçıq söndürməzlər.

-Axır çərşənbə günü ailə üzvlərinin sayına görə şam yandırarlar.

-Axır çərşənbə günü evdən od, kibrit, neft verməzlər.

-Axır çərşənbə günü evdən ağartı verməzlər.

-Axır çərşənbə günü zahı üstünə getməzlər.

-Axır çərşənbə günü evdən çörək verməzlər.

-Axır çərşənbə gecəsi tez yatmazlar.

-Axır çərşənbə gecəsi evdə qazan asarlar.

-Axır çərşənbə gecəsi vəfat etmiş yaxın adamları yada salarlar.

-Axır çərşənbə gecəsi vəfat etmiş yaxın adamların adını çəkib "filankəslərin adına qazan asdım" deyib qazana bişmək üçün ot, yaxud düyü və s. tökərlər.

-Axır çərşənbə günü ertədən lampa yandırarlar.

-Novruza hazırlıq görərlər.

-Novruza həyat-bacanı təmizləyər.

-Novruza evləri şirələyər, paltar-palazı təmiz suya çəkərlər.

-Novruza qədər ağacların dibini bellərlər.

-Novruza qədər ağacların quru budaqlarını kəsib atarlar.

-Novruza səməni göyərdərlər.

-Novruza unnuq çəkərlər.

-Novruza səməni halvası bişirərlər.

-Novruza niyyət eləyər.

-Novruza Novruz süfrəsi açarlar.

-Novruza tonqal yandırarlar.

-Novruza üzərlik yandırır tüstüsünü mal-qaraya, oğul-uşağa, ev-eşiyə verərlər.

-Novruza təzə paltar alarlar.

-Novruza qız-gəlini təzə donla sevindirərlər.

-Novruza ox atmağa hazırlaşarlar.

-Novruza at çapmağa tədarük görərlər.

-Novruza şənliklərə gedərlər.

-Novruza Novruz xonçası bəzəyər.

-Novruza yumurta boyayarlar.

-Novruza qəmgin oturmazlar.

-Novruza Novruz süfrəsi açarlar.

-Novruza noğul, şəkər düzəldib süfrəyə qoyarlar.

-Novruza qoz, fındıq alar, xonçaya və ya süfrəyə qoz ləpəsi ilə armud qaxı qoyarlar.

-Novruza səməni göyərtmək düşməyən

evə səməni apararlar.

-Novruzda damlarda çalğı düzəldərlər.

-Novruzda qız seçməyə çıxarlar.

-Novruzda qıza mətləb açarlar.

-Novruzda təzə paltar geyinər.

-Novruzda küsülü qalmazlar.

-Novruzda qohum-qardaş yığılıb qonaq gedərlər.

-Novruzda nişanlı qıza bayram payı apararlar.

-Novruzda söyüş söyməzlər.

-Novruz axşamı qarğış eləməzlər.

-Novruz günü ata-ananın qəbrini ziyarət edərlər.

-Novruz axşamı evdə ailə üzvlərinin sayına görə şam yandırarlar.

-Novruzda qeybət qırmazlar.

-Novruzda qohum-qardaşa, tanış-bilişə mehribanlıq eləyər.

-Novruz günü alver eləməzlər.

-Novruz günü başqası barədə pis söz danışmazlar.

Bəs bu adətlərdən indi nə qalıb?..

Çox təəssüf hissi ilə qeyd edək ki, indi küçədə bir sorğu aparsaq, çərşənbələri ardıcıl şəkildə saya bilən az adam tapılar. Və onların adını belə bilməyən insan çərşənbələrə məxsus adətləri haradan həyata keçirəcək?..

Təəssüfedicidir ki, illər öncəki çərşənbələrdən və Novruzdan çox az bir şey qalıb. Müasir dövrdə yeni-yeni bayramlar, əyləncələr çıxıb meydana. Xüsusilə əksər gənc internet dünyasıdadır və çərşənbələrə, Novruzla bağlı adətlərin nə olduğunu bilmir. Son illər çərşənbələrdə süfrə açmağı təxirə salmışıq. Qapılara uşaqlar papaq-torba atır, qapılarsa onların üzünə bağlıdır. Açılmır, açmırlar qapıları. Səməni satın alınır, çünki onu cücərtməyə ərindən qadınlar var. Novruzda qırmızı geyinən də ta yoxdur. Ailə üzvlərinə təzə paltar almaq çoxdan unudulub. Şəhərləri qoyaq bir kənara, deyən olar ki, burada imkanlar bir o qədər geniş deyil, indi çərşənbələrin hamısında heç kəndlərdə də tonqal qalanmır, süfrələr açılmır, hər çərşənbənin öz adəti yerinə yetirilmir.

İndi tək İləxir çərşənbədə və Novruz bayramı günü bayram əhval-ruhiyyəsi hiss olunur. Bayram tətilində isə kəndlərə getmək, valideynlərlə bayramlaşmaq əvəzinə, ölkədaxili və xarici ölkələrə səfərlərə çıxırıq. Valideynlərimizlə "onlayn" bayramlaşırıq. Təbrik edirik və borcumuzu bitmiş hesab edirik. Lakin unuduruq ki, onların bu əziz günlərdə gözləri yolda qalır, övladlarını gözləyirlər. Onlar özləri valideynlərini Novruzda heç vaxt tək qoymadıqları, bir yaylıq, bir corabla onların könlünü şad etdikləri üçün öz övladlarından da bunu gözləyir. Yuxarıda Novruz adətlərini sadalamaqla yaddaşımızın korşalmış hissəni yeniləmək istədim. Hər birimiz bu adətlərə nəzər salaq. Görək bunlardan neçəsini edirik, neçəsini unutmuşuq. Lakin bir məsələni unutmayaq ki, bunların hər biri bizim milli dəyərlər toplusunun bir hissəsinə təşkil edir. Gəlin bu adətləri olduğu kimi mənimsəyərək onlara qarşı çıxaraq. İrili-xırdalı bir adətimizin belə aradan çıxmasına, ona ağılsız yanaşmalara yol verməyək. Bunları unutmağa haqqımız yoxdur.

Mətanət Məmmədova